University of Groningen

De rol van seksuele opvoeding in de ontwikkeling van seksualiteit en seksueel expliciete mediaconsumptie in de adolescentie

Overbeek, Geertjan; van de Bongardt, Daphne; Baams, Laura

Published in:
Kind en Adolescent

DOI:
[10.1007/s12453-019-00205-8](https://doi.org/10.1007/s12453-019-00205-8)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2019

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Overbeek, G., van de Bongardt, D., & Baams, L. (2019). De rol van seksuele opvoeding in de ontwikkeling van seksualiteit en seksueel expliciete mediaconsumptie in de adolescentie. *Kind en Adolescent*, 40(2), 137-156. <https://doi.org/10.1007/s12453-019-00205-8>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

De rol van seksuele opvoeding in de ontwikkeling van seksualiteit en seksueel expliciete mediaconsumptie in de adolescentie

Geertjan Overbeek · Daphne van de Bongardt · Laura Baams

Samenvatting

In dit onderzoek toetsen we twee hypothesen over de rol van seksuele opvoeding in de ontwikkeling van seksualiteit en seksueel expliciete mediaconsumptie tijdens de adolescentie. De *bufferhypothese* stelt dat een actieve mediaopvoeding door ouders het effect van seksueel expliciete mediaconsumptie op seksuele attitudes en gedrag van adolescenten buffert, en *vice versa*, het effect van seksuele attitudes en gedrag van adolescenten op hun seksueel expliciete mediaconsumptie buffert. Een tweede hypothese, de *remhypothese*, stelt dat ouders door het communiceren van een seksuele ‘liefde-en-respectnorm’ de ontwikkeling richting meer seksueel expliciete mediaconsumptie, meer permissieve seksuele attitudes en meer seksueel (risico) gedrag kunnen afremmen. We analyseerden 4-wave longitudinale gegevens van 514 Nederlandse adolescenten in de leeftijd van 13–16 jaar (48,8% meisjes) en vonden bewijs voor de remhypothese. Als ouders vaker een liefde-en-respectnorm communiceerden, hadden adolescenten een minder permissieve seksuele attitude en rapporteerden met name jongens dan minder vergevorderd seksueel gedrag, evenals een minder sterke stijging van seksueel risicogedrag. Een actieve mediaopvoeding voorspelde een minder permissieve seksuele attitude (bij meisjes), maar we vonden geen systematisch bewijs voor de bufferhypothese.

Dit artikel is een bewerking van een oorspronkelijk in het Engels verschenen artikel: Overbeek, G., Bongardt, D. van de, & Baams, L. (2018). Buffer or brake: the role of sexuality-specific parenting in adolescents’ sexualized media consumption and sexual development. *Journal of Youth and Adolescence*, 47, 1427–1439.

Prof. dr. G. Overbeek (✉)

Research Institute of Child Development and Education (RICDE), Universiteit van Amsterdam,
1001 NG, postbus 15780, Nederland
e-mail: g.overbeek@uva.nl

Dr. D. van de Bongardt

Erasmus Universiteit Rotterdam, Rotterdam, Nederland

Dr. L. Baams

Rijksuniversiteit Groningen, Groningen, Nederland

Kind Adolesc (2019) 40:137–156, <https://doi.org/10.1007/s12453-019-00205-8>

137

© Bohn Stafleu van Loghum is een imprint van Springer Media B.V., onderdeel van Springer Nature 2019

Trefwoorden

seksuele opvoeding · seksueel expliciete mediaconsumptie · seksuele ontwikkeling · longitudinaal onderzoek · adolescentie

The role of sex and sexuality education in the development of sexuality and sexually explicit media consumption in adolescence**Abstract**

In this longitudinal study, we examined two hypotheses on how sexuality-specific parenting – parenting aimed specifically at children’s sexual attitudes and behaviours – relates to adolescents’ sexual development. The ‘buffer hypothesis’ states that parents’ active media discussions with their children act as a buffer against the effects of sexualized media consumption on adolescents’ sexual attitudes and behaviour, and vice versa, against the effects of adolescents’ sexual attitudes and behaviour on their sexualized media consumption. The ‘brake hypothesis’ states that, by communicating sexual norms oriented to love and respect, parents act as a brake on increases in adolescents’ sexualized media use, permissive sexual attitudes, sexual behaviour and risky sexual behaviour. Using four-wave longitudinal data from 514 Dutch adolescents aged 13–16 (49.8% girls), we found evidence to support a brake effect. More frequent parental communication of love-and-respect-oriented sexual norms was associated with less permissive sexual attitudes and, for boys, with less advanced sexual behaviour and a slower increase in risky sexual behaviour. Active discussions by parents about adolescents’ sexualized media consumption were associated with less permissive baseline sexual attitudes, but only for girls. No systematic evidence emerged for the buffer hypothesis.

Keywords

sexuality-specific parenting · adolescence · sexual development · sexualized media consumption · longitudinal study

Inleiding

Naarmate adolescenten ouder worden, consumeren zij meer seksuele mediabeelden (Savin-Williams en Diamond 2004), krijgen zij meer seksuele ervaring en ontwikkelen zij meer permissieve seksuele attitudes (Crockett et al. 2003). Deze ontwikkelingen lijken aan elkaar gerelateerd te zijn. Hoe meer seksuele mediabeelden adolescenten tot zich nemen, hoe verder zij ook zijn in hun seksuele ontwikkeling, en hoe permissiever hun seksuele denkbeelden (Baams et al. 2015; Hennessy et al. 2009). De socialisatie van seksualiteit – zowel seksueel expliciete mediaconsumptie als seksueel gedrag en seksuele attitudes – lijkt grotendeels op het conto te komen van de seksuele opvoeding door ouders (Graaf et al. 2011). Maar wat is dan precies de rol van die seksuele opvoeding in de ontwikkeling van

seksueel expliciete mediaconsumptie en seksueel gedrag en seksuele attituden? In dit artikel onderzoeken wij twee hypothesen hierover. De *bufferhypothese* stelt dat een actieve mediaopvoeding van ouders de longitudinale samenhang tussen seksueel expliciete mediaconsumptie en seksuele attituden en gedrag van adolescenten buffert. De *remhypothese* stelt dat ouders door het communiceren van een seksuele ‘liefde-en-respectnorm’ de ontwikkeling richting meer seksueel expliciete mediaconsumptie, meer permissieve seksuele attituden en meer seksueel (risico)gedrag afremmen.

In dit artikel definiëren wij seksueel gedrag aan de hand van verschillende gedragingen, van tongzoenen tot geslachtsgemeenschap. Met seksueel risicogedrag bedoelen wij seksuele activiteiten die mogelijk risico geven voor de fysieke en geestelijke gezondheid van adolescenten, zoals seks hebben zonder condoom of het verrichten van seksuele handelingen voor een webcam. Alhoewel het gaat om verschillende manifestaties van seksuele ontwikkeling, zijn seksueel gedrag en seksueel risicogedrag wel met elkaar verbonden; seksueel actieve adolescenten laten ook meer risicovol seksueel gedrag zien (Kotchick et al. 2001), zoals onbeschermd seks hebben of seks hebben met iemand die zij nog maar net kennen.

Seksueel expliciete mediaconsumptie en seksuele ontwikkeling in de adolescentie

Verschillende theorieën verklaren hoe seksueel expliciete mediaconsumptie en de seksuele ontwikkeling met elkaar samenhangen. De sociaal-cognitieve theorie (Bandura 1977, 1994) stelt dat adolescenten seksueel gedrag en scenario's aanleren door het observeren van rolmodellen. De effecten van dit observationeel leren zijn het sterkst als het rolmodel lijkt op de adolescent zelf en als het gedrag van het rolmodel beloond wordt (positieve consequenties heeft). Aan de hand van seksuele mediabeelden leren adolescenten dus over genderrollen, verwerven zij een seksueel gedragsrepertoire en ontwikkelen zij attituden over gepast of gewenst seksueel gedrag (Hald et al. 2014). Soms wordt de term *sexual super peer* gebruikt om de aard van de invloed van seksueel getinte mediabeelden te omschrijven (Brown et al. 2005). Als rolmodellen van eenzelfde leeftijd in de media – in tijdschriften, televisieprogramma's en op internet – seksueel expliciete boodschappen laten zien, bijvoorbeeld verbaal of in gedrag, en als in deze boodschappen seksualiteit wordt gepresenteerd als passend bij de leeftijd, als zorgeloos en leuk, en als primair gericht op het beleven van fysiek genot in plaats van het beleven van liefde (Wright 2009; Owens et al. 2012), dan stimuleert dit de ontwikkeling van seksueel gedrag en permissieve seksuele attituden bij adolescenten, zo is de gedachte. Met name adolescenten zouden ontvankelijk kunnen zijn voor een sexual super peer, omdat zij vaak nog geen realitycheck kunnen maken op basis van eigen seksuele ervaring (Brown et al. 2005).

Een andere theorie, die voortbouwt op de sociaal-cognitieve theorie, is gebaseerd op het idee van selectieve blootstelling (Zillman en Bryant 1985). Selectieve blootstelling betekent dat adolescenten zelf actief een omgeving uitkiezen die past

bij hun percepties, attituden en ontwikkelingsniveau, en dat adolescenten omgevingen zullen vermijden die niet passen bij hun eigen voorkeuren. Op basis van dit principe is een *media practice model* ontwikkeld (Brown 2000), dat aanneemt dat de reeds aanwezige seksuele voorkeuren, ervaringen en attituden van adolescenten zullen bepalen welke mediabeelden zij consumeren. Adolescenten kiezen dus actief seksueel getinte mediabeelden op basis van hun ontwikkelde seksuele interesses, of gebaseerd op eerste ervaringen met dates of gesprekken met hun leeftijdsgenoten over seksualiteit. Het media-practice-model is een circulair model: het geeft aan dat adolescenten actieve mediamanagers zijn en dat geconsumeerde mediabeelden ook weer de aanwezige seksuele voorkeuren, attituden en gedragingen van adolescenten verder zullen versterken.

Eerder crosssectioneel onderzoek heeft herhaaldelijk laten zien dat seksueel expliciete mediaconsumptie samenhangt met meer permissieve seksuele attituden (bijv. Buhi en Goodson 2007; Brown en l'Engle 2009) en verder gevorderd en meer risicovol seksueel gedrag (bijv. Hald et al. 2013; Parkes et al. 2013). Een paar longitudinale studies hebben ook gekeken naar de richting van dit verband – wat voorspelt wat? Een studie onder Nederlandse adolescenten van dertien tot twintig jaar vond dat een blootstelling aan seksueel expliciete mediabeelden een meer instrumentele attitude ten opzichte van seks voorspelde, zes maanden later (Peter en Valkenburg 2006). Deze studie liet ook zien dat instrumentele attituden over seks een toegenomen consumptie van seksueel expliciete mediabeelden voorspelden. Een andere studie, onder twaalf tot zestien jaar oude Belgische adolescenten, vond dat de consumptie van seksueel expliciete websites op internet een vroegere seksuele initiatie (eerste geslachtsgemeenschap) voorspelde, maar hier werd geen relatie gevonden van seksuele initiatie naar een latere consumptie van seksueel expliciete websites (Vandenbosch en Eggermont 2013). Ten slotte lieten twee longitudinale studies zien dat een toename van seksueel expliciete mediaconsumptie gepaard ging met een toename in permissieve seksuele attituden (Baams et al. 2015) en seksuele ervaring (Hennessy et al. 2009). In het algemeen laat eerder onderzoek dus zien dat er een positieve, wederzijds versterkende relatie is tussen seksueel expliciete mediaconsumptie en verder gevorderd seksueel gedrag en meer permissieve seksuele attituden in de adolescentie.

De rol van seksuele opvoeding: buffer of rem?

Maar wat voor rol speelt seksuele opvoeding – de opvoeding gericht op de seksuele attituden en gedragingen van adolescenten – in de ontwikkeling van zowel de seksualiteit als seksueel expliciete mediaconsumptie? Daar is op dit ogenblik relatief weinig over bekend, terwijl die kennis wel van belang kan zijn voor het ontwikkelen en implementeren van interventies gericht op het ondersteunen van de seksuele opvoeding van ouders. In dit artikel onderzochten we twee hypothesen. De *bufferhypothese* stelt dat een actieve mediaopvoeding van ouders de invloed van seksueel expliciete mediaconsumptie op seksuele attituden en gedrag buffert. Of andersom: dat de actieve mediaopvoeding van ouders voorkomt dat meer per-

missieve seksuele attitudes en verder gevorderd seksueel gedrag worden vertaald in een toename van seksueel expliciete mediaconsumptie. De bufferhypothese is gebaseerd op onderzoek naar mediaopvoeding van ouders: de pogingen van ouders om het mediagebruik van hun kinderen te sturen, te monitoren of te beperken (Valkenburg et al. 1999). Onderzoek hiernaar laat zien dat een restrictieve aanpak van ouders (het controleren en beperken van mediagebruik) een negatief effect zou kunnen hebben en juist leidt tot meer in plaats van minder seksueel expliciete mediaconsumptie bij adolescenten (Nathanson 2002). Daarentegen wordt een actieve, instructieve aanpak van ouders (het ‘uitleggen’ van mediabeelden en het geven van kritische reflecties) doorgaans gezien als effectief om de invloed van seksuele mediabeelden te beperken, omdat het de waargenomen realiteit van seksuele mediabeelden in perspectief plaatst (Fisher et al. 2009). Echter, eerder onderzoek heeft hierover tegenstrijdige bevindingen laten zien. Zo bleek uit een studie dat een actieve mediaopvoeding van ouders samenhangt met minder stereotype genderrollen bij adolescenten die keken naar gender-stereotype muziekclips (Nathanson et al. 2002). Maar andere studies vonden geen verband tussen een actieve mediaopvoeding en seksuele activiteit van adolescenten (Bersamin et al. 2008), of vonden zelfs dat een actieve mediaopvoeding een sterkere intentie om orale seks te hebben voorspelde onder adolescenten die veel seksuele mediabeelden consumeerden op televisie (Fisher et al. 2009). Onderzoek geeft tot nu toe dus tegenstrijdige resultaten over de vraag of een actieve mediaopvoeding door ouders een bufferend effect heeft in het verband tussen seksueel expliciete mediaconsumptie en de seksuele ontwikkeling van adolescenten.

Een andere hypothese over het verband tussen seksuele opvoeding en seksuele ontwikkeling van adolescenten is de *remhypothese*. Dit is een wezenlijk andere hypothese dan de bufferhypothese; het gaat hier immers niet om een mogelijk modererende rol van opvoeding, maar om een ‘algemeen opvoedingseffect’ op zowel de ontwikkeling van seksueel expliciete mediaconsumptie als seksueel (risico)gedrag en seksuele attitudes. De remhypothese houdt specifiek in dat ouders, door het communiceren van een seksuele norm die de nadruk legt op liefde en respect, de seksuele ontwikkeling en toename van seksueel expliciete mediaconsumptie van adolescenten als het ware afremmen. Zo’n remeffect zou kunnen ontstaan als ouders de norm communiceren dat liefde en wederzijds respect onderdeel uitmaken van seksualiteit (voor een review, zie DiIorio et al. 2003; Dittus en Jaccard 2000). Echter, de ouder-adolescentcommunicatie over seks in het algemeen is niet eenduidig verbonden met een langzamere seksuele ontwikkeling (voor een review, zie Miller 2002). Eerdere bevindingen op dit vlak zijn – alweer – tegenstrijdig. Sommige studies vonden dat meer ouder-kindcommunicatie over seks minder seksuele ervaring bij adolescenten voorspelde (Lehr et al. 2000). Andere studies vonden juist het tegenovergestelde (Jaccard et al. 1996; Ward en Wyatt 1994). Weer andere studies vonden geen verband tussen seksuele ervaring en ouder-kindcommunicatie over seks (DiIorio et al. 2003; Jaccard et al. 2002).

De huidige studie

In deze vier-wave longitudinale studie onder dertien tot zestien jaar oude Nederlandse adolescenten onderzochten we net zoals in eerder onderzoek hoe seksueel expliciete mediaconsumptie en seksuele ontwikkeling in de loop van de tijd met elkaar samenhangen. We verwachtten dat een toename van seksueel expliciete mediaconsumptie zou samenhangen met een toename op drie indicatoren van seksuele ontwikkeling: permissieve seksuele attituden, seksueel gedrag en seksueel risico-gedrag. Als hoofddoel van onze studie onderzochten we vervolgens (1) of een actieve mediaopvoeding van ouders het verband tussen seksueel expliciete mediaconsumptie en seksuele ontwikkeling zou bufferen, en (2) of de mate van ouder-adolescentcommunicatie over seks, het communiceren van een liefde-en-respect-norm over seksualiteit door ouders, en een actieve mediaopvoeding van ouders een remmend effect zouden hebben op zowel de seksueel expliciete mediaconsumptie als de seksuele ontwikkeling van adolescenten. Waar mogelijk controleerden we in onze analyses voor verschillen tussen jongens en meisjes, omdat bekend is dat er belangrijke sekseverschillen zijn in seksueleontwikkelingstrajecten en in de prevalentie van de consumptie van seksueel expliciete media (Baams et al. 2014; Doornwaard et al. 2015).

Voor zover wij weten is dit het eerste Nederlandse onderzoek naar de vraag hoe seksuele opvoeding in de loop van de tijd samenhangt met seksueel expliciete mediaconsumptie en seksuele ontwikkeling van adolescenten. Dit is belangrijk, omdat het meeste onderzoek tot nu toe afkomstig was uit de VS. Omdat in vergelijking met de VS de Nederlandse cultuur rondom seksualiteit en seksuele opvoeding als liberaal geldt – waarbij een open en proactieve benadering kenmerkend is voor de seksuele opvoeding (Weaver et al. 2005) – kan dit onderzoek tot nieuwe inzichten leiden. Daarnaast wordt in dit onderzoek seksuele ontwikkeling ‘breed’ benaderd, dat wil zeggen als ingebed in de sociale context (zoals de opvoeding door ouders en mediagebruik), en als een breed gedefinieerd construct dat niet alleen seksueel gedrag maar ook seksuele attituden omvat.

Methoden

Procedure en steekproef

Tien middelbare scholen uit verschillende regio's in Nederland namen deel aan de studie, nadat de schoolbesturen de inhoud van de vragenlijst hadden gezien en goedgekeurd en zich hadden gecommitteerd aan het longitudinale design. Adolescenten uit vooraf geselecteerde klassen en hun ouders werden vervolgens geïnformeerd over de inhoud en het doel van de studie. Toestemming voor de studie werd verkregen van de commissie ethiek van de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht, onder de titel: ‘Mediagebruik en ontwikkeling van adolescenten.’ Baseline (T₁) -vragenlijsten werden afgenomen in de periode oktober–november 2009 door bachelorstudenten tijdens reguliere schooluren in het

klaslokaal. De klassikale afnames duurden ongeveer 45 minuten. We verzekerden de adolescenten dat hun informatie vertrouwelijk behandeld zou worden, dat die ook niet gedeeld zou worden met derden en dat ze op elk moment tijdens de afname van verdere deelname aan het onderzoek zouden kunnen afzien. Bij alle items over seks konden adolescenten een vakje ‘wil ik niet op antwoorden’ aanvinken. Op T_2 (maart–april 2010), T_3 (oktober–november 2010) en T_4 (maart–april 2011) werd steeds dezelfde procedure gebruikt. Deelname van scholen was vrijwillig, en scholen en leerlingen kregen geen compensatie voor hun deelname aan het onderzoek.

Op het eerste meetmoment deden 514 adolescenten (50,2% jongens) mee. De leeftijd van de adolescenten varieerde van dertien tot zestien jaar ($m=14,51$; $sd=0,64$). In totaal volgden 341 leerlingen (66,4%) vmbo-onderwijs en 172 leerlingen (33,6%) havo- of vwo-onderwijs. De meeste leerlingen ($n=427$; 83,1%) hadden een Nederlandse achtergrond (zowel de adolescent als diens ouders waren geboren in Nederland), terwijl 87 (16,9%) een andere etnische achtergrond hadden (de adolescent of ten minste één van diens ouders was niet geboren in Nederland, maar bijvoorbeeld in Marokko, Turkije of Suriname). Wat betreft seksuele identiteit zagen 410 adolescenten (81,7%) zichzelf als hetero, 59 (11,2%) als homo of lesbisch en 4 (0,8%) als biseksueel, en 29 (5,8%) gaven aan dat ze twijfelden over hun seksuele identiteit.

Op T_4 deden nog zeven scholen mee aan het onderzoek. De belangrijkste reden voor scholen om te stoppen met deelname was dat de meeste leerlingen die meededen aan het onderzoek tegen die tijd al eindexamen hadden gedaan en van school waren. Omdat in Nederlandse scholen de klassamenstelling in de loop van de schooljaren verandert, was het onmogelijk om alle T_1 -leerlingen in de longitudinale steekproef te houden. De relatief hoge uitval kan dus verklaard worden vanuit het gangbare Nederlandse schoolsysteem (niet uit onwil van de leerlingen). Om een zo groot mogelijke steekproef te krijgen, kozen we alleen die klassen uit op T_2 , T_3 , en T_4 waarin ten minste zeven leerlingen van T_1 zaten. Van alle adolescenten die deelnamen op het eerste meetmoment, deden er 422 (82,1%) ook weer mee aan T_2 , 271 (52,7%) aan T_3 , en 220 (42,8%) aan T_4 . Een logistische regressieanalyse toonde aan dat vmbo-leerlingen een hogere kans hadden om weg te vallen uit het onderzoek dan havo- of vwo-leerlingen ($OR=3,11$; 95% $CI=2,09–4,62$). Geen van de andere sociaal-demografische kenmerken van de leerlingen (religieuze achtergrond, leeftijd, etniciteit en gender) voorspelde uitval van T_1 naar T_4 .

Vragenlijsten

Seksuele ontwikkeling en seksueel expliciete mediaconsumptie (T_1 – T_4)

Seksueel expliciete mediaconsumptie werd gemeten met zeven items over hoe vaak adolescenten in de afgelopen zes maanden een seks- of pornomagazine hadden bekeken, een pornovideo of -dvd hadden gekeken, een seksfilm op tv hadden ge-

zien, een *x-rated* muziekclip op internet hadden gezien, of een pornosite hadden bezocht. Antwoordcategorieën liepen van 1 (*nooit*) tot 5 (*heel vaak*). Een eerdere principale-componentenanalyse had laten zien dat de items laadden op één onderliggende factor, wat aanwijzingen geeft voor de constructvaliditeit van dit instrument (Baams et al. 2015). Een hogere score op dit instrument betekende dat een adolescent meer seksueel getinte media consumeerde. Cronbachs alfa's (T_1 – T_4) liepen uiteen van 0,85–0,90.

Permissieve seksuele attitudes werden bepaald als de mate waarin adolescenten instemden met tien uitspraken over permissief seksueel gedrag (Graaf et al. 2012). Adolescenten antwoordden op een vijfpuntsschaal, lopend van 1 (*totaal verkeerd*) tot 5 (*totaal juist*) op items die volgden op deze zin: 'Stel je voor dat je de volgende dingen doet. Wat zou je daarvan vinden?' Deze zin werd gevolgd door items zoals 'Je hebt seks met iemand die je nog maar net kent' en 'Je hebt seks voor de seks, niet omdat je verliefd bent'. Hogere scores weerspiegelden een meer permissieve seksuele attitude. Een eerdere principale-componentenanalyse had reeds aanwijzingen gegeven voor de constructvaliditeit van deze vragenlijst (Baams et al. 2015). Alhoewel de oorspronkelijke schaal uit 11 items bestond, gebruikten wij er slechts 10. Het item 'Je hebt seks voordat je getrouwd bent' lieten we weg uit de vragenlijst, omdat we dit item gezien de huidige Nederlandse context als minder onderscheidend beschouwden. Een hogere score op dit instrument betekende dat een adolescent een seksueel permissievere attitude had. Cronbachs alfa's (T_1 – T_4) liepen uiteen van 0,86–0,90.

Seksueel gedrag werd bepaald als de mate waarin adolescenten seksueel ervaren waren. We gebruikten vier items over tongzoenen, aanraken en strelen, orale seks, en geslachtsgemeenschap. Antwoordcategorieën varieerden van 1 (*nooit*), tot 2 (*soms*) en 3 (*vaak*). Eerst dichotomiseerden we de scores op elk item (0 = *geen ervaring*, 1 = *ervaring*) en vervolgens maakten we een somscore voor seksueel gedrag op elk meetmoment. Een hogere score op dit instrument betekende dat een adolescent seksueel meer ervaren was. Hiermee volgden we richtlijnen uit eerder onderzoek (bijv. Doornwaard et al. 2015). Cronbachs alfa's (T_1 – T_4) liepen uiteen van 0,75–0,82.

Seksueel risicogedrag werd gemeten met acht items zoals 'gestript voor de webcam', 'seks gehad zonder condoom', en 'seks gehad met iemand die je nog maar net kent'. Antwoordcategorieën liepen van 1 (*nooit*), tot 2 (*soms*) en 3 (*vaak*). Ook voor deze maat dichotomiseerden we eerst elk item (0 = *geen ervaring*, 1 = *ervaring*) en maakten vervolgens een somscore voor seksueel risicogedrag op elk meetmoment. Een hogere score op dit instrument betekende dat een adolescent meer seksueel risicogedrag vertoonde. Cronbachs alfa's (T_1 – T_4) liepen uiteen van 0,70–0,82.

Seksuele opvoeding (T_1)

Ouder-adolescentcommunicatie over seks werd gemeten op T_1 . Adolescenten rapporteerden hoe vaak ze met hun ouders over seks spraken, gebaseerd op vijf items voor vaders en vijf items voor moeders (10 items in totaal, dus). De items hadden betrekking op liefde en relaties, plezierige aspecten van seksualiteit, seksuele

ervaringen waar je nog niet klaar voor bent, zwangerschap en voorbehoedsmiddelen, en seksueel overdraagbare aandoeningen. Antwoordcategorieën liepen van 1 (*nooit*) tot 5 (*erg vaak*). Omdat de correlaties tussen de vader- en moeder-items hoog waren – $r's > 0,65$, $p's < 0,001$ – namen we die samen in één maat: ouder-adolescentcommunicatie over seks. Een hogere score op dit instrument betekende dat adolescenten meer communicatie over seks met hun ouders rapporteerden. Cronbachs alfa was 0,86.

Ouderlijke communicatie van een liefde-en-respectnorm werd gemeten op T₁. Adolescenten gaven met vier items aan hoe vaak hun ouders – deze maat had betrekking op percepties van adolescenten van zowel hun vader als moeder – een liefde-en-respectnorm communiceerden over seksualiteit. De itemstam was ‘Zeggen je ouders wel eens ...’ waarna items volgden als ‘... dat je geen seks moet hebben als je niet verliefd bent’ en ‘... dat je geen seksuele dingen moet doen die een ander niet wil’. Een hogere score op dit instrument betekende dat adolescenten rapporteerden dat hun ouders vaker een liefde-en-respectnorm communiceerden over seks. Antwoordcategorieën varieerden van 1 (*nooit*), tot 2 (*soms*) en 3 (*vaak*). Cronbachs alfa was 0,72.

Actieve mediadiscussies met ouders werden gemeten op T₁. Adolescenten rapporteerden over hoe vaak zij met hun ouders discusseerden over, of hoe vaak hun ouders een kritische reflectie gaven op, de mediabeelden die zij consumeerden. Meer in het bijzonder beantwoordden zij negen items, bijvoorbeeld: ‘Mijn ouders leggen uit dat ik niet altijd de informatie uit populaire tijdschriften kan vertrouwen’ en ‘Mijn ouders praten met mij over het maken van dates via internet’. De iteminhoud van deze vragenlijst sluit aan op de iteminhoud van andere vragenlijsten over dit onderwerp (bijv. Nathanson 2002). Een hogere score op dit instrument betekende dat adolescenten rapporteerden dat zij meer actieve mediadiscussies voerden met hun ouders. Antwoordcategorieën liepen van 1 (*nooit*) tot 5 (*erg vaak*). Cronbachs alfa was 0,73.

Statistische analyses

Bij zeven adolescenten ontbraken gegevens op alle meetmomenten. Andere ontbrekende gegevens werden behandeld in een *full information maximum likelihood* (FIML) -procedure (Sass et al. 2014). We hielden rekening met de non-normaliteit van de data middels een *robust maximum likelihood* (MLR) -schattingsmethode (Sass et al. 2014) en verwijderden extreme waarden van +3SD boven het gemiddelde uit de dataset. Eerste analyses (Fisher- r -naar- z -transformaties) lieten geen significante verschillen zien tussen lgbt- en niet-lgbt-adolescenten in de correlaties tussen seksuele opvoeding en seksuele ontwikkeling. Ook vonden we geen systematische verschillen tussen lgbt- en niet-lgbt-adolescenten op de variabelen in deze studie. Daarom kozen we ervoor om in de verdere analyses geen onderscheid te maken tussen lgbt- en niet-lgbt-adolescenten.

De hoofdanalyses werden uitgevoerd in vier opeenvolgende stappen. In de eerste stap bekeken we de ontwikkeling van seksueel expliciete mediaconsump-

tie en permissieve seksuele attituden, seksueel gedrag en seksueel risicogedrag met latente-groecurveanalyses in Mplus versie 7 (Muthén en Muthén 2010). We bekeken daarnaast genderverschillen in seksueel expliciete mediaconsumptie en seksuele ontwikkeling van adolescenten op elk van de meetmomenten met one-way-ANOVA's. In de tweede stap onderzochten we met parallelle procesmodellen of de ontwikkeling van seksueel expliciete mediaconsumptie gerelateerd was aan de ontwikkeling van permissieve seksuele attituden en (risicovol) seksueel gedrag. In deze parallelle-procesmodellen verkregen we latente variabelen die zowel een intercept (initieel beginniveau) als groeicurve (veranderingen in de tijd) weergaven. Om onze onderzoeksvragen te beantwoorden bekeken we vervolgens of de verbanden tussen de intercepts en groeicurves voor de seksueel expliciete mediaconsumptie en seksuele ontwikkeling van adolescenten significant aan elkaar gerelateerd waren.

In een derde stap onderzochten we of een actieve mediaopvoeding van ouders het verband bufferde tussen seksueel expliciete mediaconsumptie en permissieve seksuele attitude en het (risicovolle) seksuele gedrag van adolescenten. Hiertoe voerden we multi-groepsanalyses uit. We onderscheidden daarbij adolescenten die relatief hoog (boven het gemiddelde) en relatief laag (onder het gemiddelde) scoorden op actieve mediaopvoeding door ouders ($n = 287$ laag; $n = 168$ hoog). Om te kijken of een buffereffect daadwerkelijk was toe te schrijven aan actieve mediaopvoeding deden we ook multi-groepsanalyses op de andere opvoedingsvariabelen in de studie: ouder-adolescentcommunicatie over seks ($n = 288$ laag; $n = 170$ hoog) en de communicatie van een seksuele liefde-en-respectnorm door ouders ($n = 271$ laag; $n = 187$ hoog). We gebruikten Satorra-Bentler-chi-kwadraat-verschiltoetsen om de modellen voor de verschillende subgroepen met elkaar te vergelijken. Vanwege een gebrek aan statistische power konden helaas geen genderverschillen worden bekeken in deze multi-groepsanalyses. Modelfit werd gemeten aan de hand van de RMSEA (RMSEA-waarden $< 0,08$ en CFI-waarden $> 0,93$ wijzen op een goede fit) (Hu en Bentler 1999).

In de vierde stap onderzochten we het mogelijke remmende effect van ouder-adolescentcommunicatie van een liefde-en-respectnorm, door deze variabele op te nemen in de parallelle-procesmodellen als voorspeller van de intercepts en groeicurves van seksueel expliciete mediaconsumptie en seksuele ontwikkeling. Om te onderzoeken of dit remmende effect specifiek zou zijn voor het communiceren van een liefde-en-respectnorm namen we ook andere opvoedingsvariabelen op als voorspellers in het model: ouder-adolescentcommunicatie over seks en actieve mediaopvoeding door ouders. We bekeken genderverschillen in deze modellen door multi-groepsanalyses uit te voeren met aparte modellen voor jongens en meisjes. Ook hier gebruikten we weer Satorra-Bentler-chi-kwadraat-verschiltoetsen om de modellen met elkaar te vergelijken.

Tabel 1 One-way-ANOVA's per meetmoment

	jongens		meisjes			
	<i>m</i>	<i>sd</i>	<i>m</i>	<i>sd</i>	<i>F</i>	df ₁ /df ₂
seksueel expliciete mediaconsumptie						
– T ₁	0,10	0,50	0,04	0,27	3,74	1/502
– T ₂	0,17	0,68	0,14	0,67	0,26	1/498
– T ₃	0,25	0,85	0,27	0,89	0,10	1/468
– T ₄	0,47	1,13	0,37	1,04	1,08	1/435
permissieve seksuele attituden						
– T ₁	2,16	0,64	1,81	0,45	46,41***	1/453
– T ₂	2,30	0,68	1,89	0,55	45,85***	1/419
– T ₃	2,34	0,65	1,85	0,51	58,97***	1/332
– T ₄	2,35	0,72	1,87	0,54	43,79***	1/298
seksueel gedrag						
– T ₁	1,44	1,25	1,28	1,21	1,83	1/439
– T ₂	1,78	1,32	1,64	1,29	1,25	1/408
– T ₃	1,96	1,44	2,04	1,39	0,23	1/317
– T ₄	2,34	1,42	2,38	1,40	0,07	1/282
seksueel risicogedrag						
– T ₁	0,26	0,91	0,18	0,49	1,41	1/433
– T ₂	0,41	1,19	0,26	0,64	2,35	1/387
– T ₃	0,56	1,29	0,41	0,82	1,40	1/307
– T ₄	0,86	1,63	0,68	1,32	1,05	1/273

*** $p < 0,001$

Resultaten

Alle groeicurve modellen fitten goed (RMSEA's < 0,03, CFI's > 0,98) en lieten zien dat adolescenten over het algemeen relatief weinig seksuele mediabeelden consumeerden, dit nam ook niet toe in de tijd ($M_{\text{intercept}} = 1,42$ ($p < 0,001$), $V_{\text{intercept}} = 0,18$ ($p < 0,001$), $M_{\text{slope}} = -0,02$ ($p = 0,365$; $V_{\text{slope}} = 0,08$; $p = 0,012$)). Er bleken geen significante verschillen te zijn tussen jongens en meisjes in seksueel expliciete mediaconsumptie (zie tab. 1). Significante variantie (V) rond het groeicurve gemiddelde liet zien dat adolescenten onderling verschilden in hoe snel ze hun seksuele mediagebruik ontwikkelden. Adolescenten ontwikkelden in de loop van de tijd een steeds permissievere seksuele attitude ($M_{\text{intercept}} = 1,96$ ($p < 0,001$), $V_{\text{intercept}} = 0,22$ ($p < 0,001$), $M_{\text{slope}} = 0,07$ ($p = 0,008$), $V_{\text{slope}} = 0,10$ ($p = 0,118$)), waarbij jongens een significant permissievere seksuele attitude rapporteerden dan meisjes – op elk meetmoment (zie tab. 1). De significante variantie (V) rondom het groeicurve gemiddelde liet zien dat adolescenten onderling verschilden in hoe permissief hun seksuele attitude was. We zagen verder in de loop van de tijd een significante toename in seksueel gedrag van adolescenten ($M_{\text{intercept}} = 1,31$ ($p < 0,001$), $V_{\text{intercept}} = 1,47$ ($p < 0,001$), $M_{\text{slope}} = 0,33$ ($p < 0,001$), $V_{\text{slope}} = 0,54$ ($p < 0,001$)) en seksueel risicogedrag van adolescenten ($M_{\text{intercept}} = 0,13$ ($p < 0,001$), $V_{\text{intercept}} = 0,18$ ($p < 0,001$),

Tabel 2 Uitkomsten van parallelle-procesmodellen

	permissieve seksuele attitudes		seksueel gedrag		seksueel risicogedrag	
	<i>B</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	<i>p</i>
<i>jongens</i>						
– intercept SMC $\longleftrightarrow$ intercept SOI	0,099 ^a	<0,001	0,118	<0,001	0,031	<0,001
– slope SMC $\longleftrightarrow$ slope SOI	0,002	0,041	0,003	0,198	<0,001	0,912
– intercept SMC $\longleftrightarrow$ slope SMC	–0,030 ^a	<0,001	–0,029 ^a	<0,001	–0,030 ^a	<0,001
– intercept SOI $\longleftrightarrow$ slope SOI	–0,011	0,117	–0,080	0,007	0,032	<0,001
– intercept SMC $\longleftrightarrow$ slope SOI	–0,007	0,026	0,003	0,667	0,018	0,001
– intercept SOI $\longleftrightarrow$ slope SMC	–0,010 ^a	0,054	–0,023	0,002	–0,003	0,407
<i>meisjes</i>						
– intercept SMC $\longleftrightarrow$ intercept SOI	0,044	<0,001	0,118	<0,001	0,031	<0,001
– slope SMC $\longleftrightarrow$ slope SOI	0,002	0,041	0,003	0,198	<0,001	0,912
– intercept SMC $\longleftrightarrow$ slope SMC	–0,012	<0,001	–0,012	<0,001	–0,012	<0,001
– intercept SOI $\longleftrightarrow$ slope SOI	–0,011	0,117	–0,080	0,007	0,032	<0,001
– intercept SMC $\longleftrightarrow$ slope SOI	–0,007	0,026	0,003	0,667	0,018	0,001
– intercept SOI $\longleftrightarrow$ slope SMC	–0,002	0,582	–0,023	0,002	–0,003	0,407

fit voor model Permissieve seksuele attitude: χ^2 (88, 455)=180,939; p =<0,001; RMSEA=0,068; CFI=0,906

fit voor model Seksueel gedrag: χ^2 (90, 455)=271,582; p =<0,001; RMSEA=0,092; CFI=0,885

fit voor model Seksueel risicogedrag: χ^2 (87, 455)=174,728; p =<0,001, RMSEA=0,067; CFI=0,917
 $\longleftrightarrow$ gestandaardiseerde correlatieparameter, SMC Seksuele mediaconsumptie, SOI Seksuele-ontwikkelingsindicator

^a significant genderverschil: parameter vrijgelaten om te variëren voor jongens en meisjes

$M_{\text{slope}}=0,07$ ($p=0,003$), $V_{\text{slope}}=0,17$ ($p=0,001$)). De significante variantie rondom het groeicurvegemiddelde liet zien dat adolescenten onderling verschilden in hoe snel ze meer seksueel gedrag en seksueel risicogedrag ontwikkelden. Er waren geen sekseverschillen in seksueel gedrag en seksueel risicogedrag (zie tab. 1).

Parallelle-procesmodellen

De uitkomsten van de parallelle-procesmodelanalyses (zie tab. 2) waren vergelijkbaar voor jongens en meisjes. De resultaten lieten zien dat adolescenten die op het eerste meetmoment meer seksuele mediabeelden consumeerden ook meer sek-

sueel gedrag rapporteerden, en meer seksueel risicogedrag, en een permissievere seksuele attitude hadden. Opvallend was verder dat adolescenten die op het eerste meetmoment een relatief lage mate van seksuele ervaring rapporteerden vervolgens een sterkere stijging in seksuele ervaring en seksueel expliciete mediaconsumptie hadden dan leeftijdgenoten die op het eerste meetmoment aangaven al meer seksuele ervaring te hebben. Ook bleek dat adolescenten die op het eerste meetmoment relatief weinig seksuele mediabeelden consumeerden vervolgens in de loop van de tijd een snellere toename van permissieve attitudes lieten zien. Tegelijkertijd was het echter zo dat een hogere, en niet een lagere, mate van seksueel expliciete mediaconsumptie op het eerste meetmoment een snellere stijging van seksueel risicogedrag voorspelde. Uit de analyses bleek verder dat adolescenten met een hogere mate van seksueel risicogedrag op het eerste meetmoment ook een sterkere stijging van seksueel risicogedrag lieten zien in de tijd. Er bleek ook uit dat adolescenten die in de loop van de tijd een toename lieten zien van seksueel expliciete mediaconsumptie ook een toename lieten zien van permissieve seksuele attitudes. Er waren geen samenhangende ontwikkelingstrends tussen seksueel expliciete mediaconsumptie en seksueel gedrag of seksueel risicogedrag.

De bufferhypothese

De multi-groepsanalyses lieten zien dat de samenhang tussen seksueel expliciete mediaconsumptie enerzijds en seksuele ontwikkeling anderzijds (dus: permissieve seksuele attitude, seksueel gedrag en seksueel risicogedrag) even sterk was voor adolescenten met een minder of meer actieve mediaopvoeding door ouders. Over het geheel van de verschillende modeltoetsen genomen, bleken er slechts enkele significante verschillen (in slechts 7 van de 54 moderatietests kwam een significant groepsverschil naar voren) te zijn. Gelijksortige resultaten – geen systematische verschillen tussen ‘lage’ en ‘hoge’ groepen – waren er voor subgroepen van lage versus hoge ouder-adolescentcommunicatie over seks en voor lage versus hoge ouderlijke communicatie van een liefde-en-respectnorm. Vanwege een te beperkte statistische power werden genderverschillen in deze multi-groepsanalyses hier niet verder onderzocht.

De remhypothese

Voor zowel jongens als meisjes gold dat seksuele opvoeding op het eerste meetmoment voorspellend was voor de seksuele ontwikkeling van adolescenten in de periode van twee jaar daarna (zie tab. 3). Een frequentere ouder-adolescentcommunicatie over seks hing samen met meer seksueel expliciete mediaconsumptie en seksuele ervaring, en met een toename van seksueel risicogedrag (dit gold alleen voor jongens). Als ouders vaker een liefde-en-respectnorm communiceerden over seksualiteit vonden we voor jongens, maar niet voor meisjes, dat adolescenten dan een minder permissieve seksuele attitude hadden en bovendien in de loop

Tabel 3 Uitkomsten van parallelle-procesmodellen met parameterschattingen voor seksuele-opvoedingsvariabelen

	ouder-adolescent-communicatie over seks		ouderlijke communicatie LER-norm		actieve mediadiscussies met ouders	
	<i>B</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	<i>p</i>
<i>jongens</i>						
permissieve seksuele attituden						
– intercept	0,088	0,054	–0,191 ^a	<0,001	–0,013 ^a	0,306
seksueel gedrag						
– intercept	0,555	<0,001	0,064	0,537	–0,149	0,263
– slope	–0,046	0,278	0,037	0,334	–0,052	0,193
seksueel risicogedrag						
– intercept	0,028	0,599	–0,075 ^a	0,051	0,015	0,745
– slope	0,165 ^a	0,021	–0,087 ^a	0,048	–0,059	0,062
<i>meisjes</i>	<i>B</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	<i>p</i>
permissieve seksuele attituden						
– intercept	0,088	0,054	–0,053	0,280	–0,078	0,041
seksueel gedrag						
– intercept	0,555	<0,001	0,064	0,537	–0,149	0,263
– slope	–0,046	0,278	0,037	0,334	–0,052	0,193
seksueel risicogedrag						
– intercept	0,028	0,599	0,090	0,089	0,015	0,745
– slope	0,056	0,075	–0,016	0,569	–0,059	0,062

Er worden geen parameterschattingen gepresenteerd voor de slope van de permissieve seksuele attitude, omdat er geen significante variantie was rondom het slope-gemiddelde; parameterschattingen *B* en *p* voor seksueel expliciete mediaconsumptie verschilden in alle drie de parallelle-procesmodellen (voor verschillende indicatoren van seksuele ontwikkeling: permissieve seksuele attitude, seksueel gedrag en seksueel risicogedrag) – een hoger baselineniveau (intercept) van seksueel expliciete mediaconsumptie werd steeds voorspeld door frequentere ouder-adolescentcommunicatie over seks (B 's > 0,15; p 's < 0,003), niet door communicatie van een liefde-en-respectnorm door ouders of actieve mediaopvoeding door ouders. Een minder sterke stijging (slope) in seksueel expliciete mediaconsumptie werd significant voorspeld door frequentere ouder-adolescentcommunicatie over seks ($B = -0,031$; $p < 0,001$) in het model seksueel gedrag en door communicatie door ouders van een LER-norm in het model permissieve attituden ($B = -0,179$; $p < 0,001$)

Ouderlijke communicatie LER-norm Communicatie door ouders van liefde-en-respectnorm

^asignificant genderverschil: parameter varieert voor jongens en meisjes

van de tijd een minder snelle stijging lieten zien van seksueel risicogedrag. Over het algemeen bleek er dus bewijs te zijn voor een remmend effect van seksuele opvoeding, met name voor jongens. Verdere analyses lieten zien dat dit effect specifiek was voor het communiceren van een liefde-en-respectnorm ten aanzien van seksualiteit door ouders. Het was namelijk zo dat ouder-communicatie over seks juist samenhang met meer, in plaats van minder, permissieve seksuele attituden en seksueel gedrag in adolescenten. Een actieve mediaopvoeding door ouders hing over het algemeen niet samen met permissieve seksuele attitude en seksueel gedrag en seksueel risicogedrag – behalve in één geval voor meisjes, dat liet zien dat een actievere mediaopvoeding van ouders samenhang met minder permissieve seksuele attituden.

Discussie

Naarmate adolescenten ouder worden consumeren zij meer seksuele mediabeelden (Savin-Williams en Diamond 2004) en ontwikkelen zij meer seksueel gedrag en seksueel permissieve attituden (Crockett et al. 2003). Seksuele ontwikkeling in de adolescentie is voor een belangrijk deel afhankelijk van de socialisatie door ouders. De seksuele opvoeding van ouders kan dus een belangrijke invloed hebben op het seksuele gedrag en het seksuele risicogedrag van adolescenten, en ook op hun seksuele attituden. Maar hoe ziet deze invloed er precies uit? Dit onderzoek laat zien dat bij kinderen van ouders die een seksuele norm van liefde en respect communiceren in gesprekken met hun kinderen over seksualiteit, een remmend effect optreedt op de ontwikkeling van permissieve seksuele attituden en seksueel risicogedrag; dit laatste met name bij jongens. Het communiceren van deze specifieke norm bleek belangrijk, want simpelweg meer praten over seks met ouders hing voor adolescenten juist samen met méér seksuele ervaring en een sterkere stijging van seksueel risicogedrag. We vonden in deze studie géén bewijs dat een actieve mediaopvoeding – discussies over en kritische reflecties op door jongeren geconsumeerde mediabeelden – een bufferend effect had op de samenhang tussen seksueel expliciete mediaconsumptie en seksuele ontwikkeling.

Onze resultaten lieten zien dat adolescenten die bij aanvang van de studie wat minder vergevorderd seksueel gedrag rapporteerden, vervolgens gedurende twee jaar een relatief sterke toename lieten zien in seksuele ervaring. Dit betekent waarschijnlijk dat ‘laatbloeiers’ in de midden-adolescentie een inhaaleffect te zien geven ten opzichte van hun leeftijdsgenoten. Zo’n inhaaleffect kwam ook naar voren op een andere manier: adolescenten die bij aanvang minder seksuele mediabeelden consumeerden lieten vervolgens een snellere toename zien in seksueel gedrag dan hun leeftijdsgenoten. Dit kan worden verklaard vanuit het feit dat verschillende indicatoren voor seksuele ontwikkeling, zoals seksueel expliciete mediaconsumptie en seksueel (risico)gedrag en seksuele attituden, allemaal positief met elkaar samenhangen (Peter en Valkenburg 2006; Vandenbosch en Eggermont 2013). Het is dus zo dat verder ontwikkeld zijn op een van deze indicatoren vaak betekent dat er ook op de andere indicatoren van seksuele ontwikkeling sprake is van een verder gevorderde ontwikkeling. Deze gegevens sluiten aan op die uit eerder onderzoek, waaruit ook bleek dat de ontwikkeling van seksueel expliciete mediaconsumptie enerzijds, en permissieve seksuele attituden en seksueel gedrag en risicogedrag anderzijds, zich hand in hand ontwikkelen (zie Baams et al. 2015; Hennessy et al. 2009), als verschillende componenten van een ontwikkeling richting seksuele volwassenheid.

Net als bij eerder onderzoek bleek ook uit deze studie dat meer ouder-adolescent-communicatie over seks samenhangt met meer, en niet minder, seksuele ervaring en risicovol seksueel gedrag van adolescenten (Jaccard et al. 1996; Bongardt et al. 2014; Ward en Wyatt 1994). Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat het eigenlijk gaat om een beïnvloeding van ouders door de adolescent. De eerste stappen op het gebied van liefde en seksualiteit zullen in de meeste gezinnen niet bepaald onopgemerkt blijven. Iemand mee uitvragen, verliefd worden, of het uitzoeken

van je seksuele identiteit kunnen openlijk besproken worden door adolescenten, of anderszins opgepikt worden door ouders. Dit lokt dan waarschijnlijk gesprekken uit in het gezin, over verschillende onderwerpen rondom seksualiteit (Jaccard et al. 2002). Het interessante is echter dat als ouders niet zomaar ‘praten’ over seks, maar daadwerkelijk een seksuele norm communiceren die seks koppelt aan liefde en respect, dit de seksuele ontwikkeling van adolescenten lijkt af remmen. Dit effect leek voornamelijk sterk te zijn voor jongens. Hiervoor zijn verschillende mogelijke verklaringen aan te dragen. Eén verklaring stelt dat het mogelijk is dat mannen een sterkere biologische geslachtsdrift hebben dan vrouwen (Baumeister et al. 2001) – een die maakt dat jongens permissiever en liberaler zijn over seks dan meisjes. Een seksuele opvoeding die beteugelend werkt, zal dan met name een beteugelend effect hebben op jongens. Een andere mogelijke verklaring kan echter gevonden worden in de dubbele seksuele moraal die er zou kunnen zijn voor jongens en meisjes. Omdat ouders positiever zouden kunnen zijn over seksuele activiteiten van jongens dan van meisjes (Kreager en Staff 2009; Lyons et al. 2011), zouden ouders mogelijkerwijs restrictiever zijn als het gaat om de seksuele ontwikkeling van meisjes, waardoor het verder benadrukken van liefde en respect in seksualiteit minder sterke effecten heeft op meisjes dan op jongens.

Onze resultaten geven geen aanwijzingen voor een buffereffect van een actieve mediaopvoeding in het longitudinale verband tussen seksueel expliciete mediaconsumptie van adolescenten en hun seksuele ontwikkeling. Op het eerste gezicht lijkt dit resultaat in contrast te staan met de uitkomsten van eerder onderzoek (bijv. Fisher et al. 2009; Nathanson et al. 2002) en met de algemene notie dat een actieve mediaopvoeding van ouders een effectieve opvoedingsstrategie is om mogelijk schadelijke effecten van bepaalde mediabeelden ongedaan te maken (Valkenburg et al. 1999). Het is echter belangrijk om te benadrukken dat onze gegevens niet per se laten zien dat een actieve mediaopvoeding door ouders niet werkt. Het zou kunnen dat die wel werkt, maar dan vooral in een context van een warme of bijvoorbeeld autonomie-ondersteunende relatie met de ouders (Valkenburg et al. 2013). Omdat we deze context niet hebben meegenomen in onze analyse, kunnen we hier geen uitsluitsel over geven. Hieruit volgt ook duidelijk een aanbeveling voor toekomstig onderzoek: het zou goed zijn om niet alleen te kijken naar de frequentie van gesprekken over seksualiteit en mediagebruik, maar ook naar aspecten daarvan, zoals de timing, de responsiviteit van ouders, of ouders zich op hun gemak voelen om het met hun kinderen over seks te hebben, en de algemene kwaliteit van de ouder-adolescentrelatie. Het zou verder interessant zijn om te kijken of er verschillen zijn in deze verbanden tussen vader-zoon/dochter-en moeder-zoon/dochterrelaties. Ten slotte zou het kunnen dat we wel een significant moderatoreffect hadden gevonden als we een maat hadden gebruikt waarin mediaopvoeding specifiek gekoppeld werd aan het gebruik van seksueel expliciet materiaal – nu werd het breder gemeten, als mediaopvoeding in het algemeen.

Een opvallend resultaat van ons onderzoek was dat een toename in seksueel expliciete mediaconsumptie sterker samenhang met een toename in seksuele ervaring voor jongeren die meer media-feedback van hun ouders kregen. Misschien is het zo dat de open gesprekken hierover met ouders adolescenten het onbedoelde signaal

geven dat ze weliswaar kritisch zouden moeten zijn over wat ze zien, maar dat ze dit seksueel getinte beeldmateriaal wel mogen zien. Omdat onderzoek suggereert dat een toenemende consumptie van seksueel getint beeldmateriaal gerelateerd is aan een toenemende perceptie van dat beeldmateriaal als realistisch en waarheidsgetrouw (Peter en Valkenburg 2010), zou het ondanks de kritische boodschappen van ouders dus zo kunnen zijn dat er nog steeds een *push* uitgaat van dit beeldmateriaal – een push richting meer seksuele ervaring opdoen. Deze verklaring zou nog niet eens zo vergezocht kunnen zijn, aangezien de frequentie waarmee ouders (volgens adolescenten dan) met hun kinderen spreken over mediaconsumptie erg beperkt is – wat overigens past bij bevindingen uit eerdere studies, die lieten zien dat de mate waarin adolescenten met hun ouders over seks communiceren beperkt is.

Bij de bovengenoemde interpretaties en verklaringen van de resultaten moeten enkele beperkingen in de gaten worden gehouden. Ten eerste bestond onze steekproef met name uit adolescenten met een Nederlandse achtergrond. Omdat eerder onderzoek suggereerde dat de impact van seksueel expliciete mediaconsumptie anders zou kunnen zijn voor jongeren van verschillende etnische afkomst (Hennesy et al. 2009), is het onduidelijk in welke mate de resultaten gegeneraliseerd kunnen worden. Daarnaast zou het goed zijn als toekomstig onderzoek zich specifiek richt op mogelijke verschillen tussen jongens en meisjes. Wij waren niet op alle punten in staat deze mogelijke verschillen te analyseren. Zowel theorie – de *gender intensification*-theorie (Hill en Lynch 1983) – als empirisch onderzoek suggereert dat een ondersteunende attitude van ouders jegens de seksuele ontwikkeling van hun kinderen seksegebonden zou kunnen zijn, met vooral in vader-zoon- en moeder-dochterrelaties meer ondersteuning en begrip (Shulman et al. 2017). Ten tweede was onze studie niet-informatief over mogelijke verschillen in de ontwikkelingstrajecten van heteroseksuele versus lgbt-jongeren. Ten derde baseerden wij ons in deze studie op zelfrapportages van adolescenten. Alhoewel dit logisch (zelfs noodzakelijk) was gezien het intieme onderwerp kan het een zogenaamde zelfrapportage-bias in ons onderzoek niet wegnemen. Ten slotte zou het voor toekomstig onderzoek goed zijn als gegevens over de seksuele ontwikkeling van adolescenten in de context worden geplaatst van het al dan niet hebben van een romantische relatie – of van de kwaliteit van die relatie. Deze informatie zou enorm kunnen helpen bij het vaststellen of bepaald seksueel gedrag al dan niet risicovol is (seks hebben zonder condoom is wat anders in de context van een langdurige monogame relatie dan in de context van een onenightstand). Ondanks deze beperkingen is de huidige studie van waarde, vanwege haar unieke 4-wave longitudinale design, vanwege de informatieve parallelle-procesmodellen die wij toetsten, en vanwege de expliciete toetsing van twee dominante maar tot dusver ongetoetste hypothesen over het verband tussen seksuele opvoeding door ouders en de seksuele ontwikkeling van adolescenten.

Conclusie

Dit onderzoek suggereert dat ouders een rol spelen in de snelheid waarmee adolescenten zich ontwikkelen richting een meer permissieve seksuele attitude, meer seksuele ervaring en meer seksueel risicogedrag. De gegevens suggereren dat veel ouder-adolescentcommunicatie reactief en niet proactief is. Tegelijkertijd laten de gegevens echter zien dat directievere communicatie van ouders, waarbij een seksuele norm wordt gecommuniceerd gebaseerd op wederzijds respect en liefde, een remmend effect heeft op de seksuele ontwikkeling van adolescenten. In contrast met een wijdverbreide overtuiging van ouders – en wetenschappers – dat een actieve mediaopvoeding van ouders negatieve media-effecten kan bufferen, vonden wij in deze studie geen bewijs voor zo'n buffereffect. Wat we wel vonden was dat seksueel expliciete mediaconsumptie en andere indicatoren van seksuele ontwikkeling als het ware hand in hand gaan, als verschillende componenten van één ontwikkeling richting seksuele volwassenheid. Het lijkt erop dat deze ontwikkeling al begint in de late kindertijd en vroege adolescentie, en dit benadrukt het belang van de vroege adolescentie als een geschikte fase om interventies te implementeren – interventies die erop gericht zijn om waar nodig de seksuele opvoeding door ouders te ondersteunen.

Literatuur

- Baams, L., Overbeek, G., Dubas, J. S., & Van Aken, M. (2014). On early starters and late bloomers: the development of sexual behavior in adolescence across personality types. *Journal of Sex Research*, 51, 754–764. <https://doi.org/10.1080/00224499.2013.802758>.
- Baams, L., Overbeek, G., Dubas, J. S., Doornwaard, S., Rommes, E., & Van Aken, M. (2015). Perceived realism moderates the relation between sexualized media consumption and permissive sexual attitudes in Dutch adolescents. *Archives of Sexual Behavior*, 44, 743–754. <https://doi.org/10.1007/s10508-014-0443-7>.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1994). Social cognitive theory of mass communication. In J. Bryant & D. Zillmann (red.), *Media effects: advances in theory and research* (pag. 61–90). Hove: Lawrence Erlbaum.
- Baumeister, R. F., Catanese, K. R., & Vohs, K. (2001). Is there a gender difference in strength of sex drive? Theoretical views, conceptual distinctions, and a review of relevant evidence. *Personality and Social Psychology Review*, 5, 242–273. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0503_5.
- Bersamin, M. M., Todd, M., Fisher, D. A., Hill, D. L., Grube, J. W., & Walker, S. (2008). Parenting practices and adolescent sexual behavior: a longitudinal study. *Journal of Marriage and Family*, 70, 97–112. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00464.x>.
- Bongardt, D. van de, Graaf, H. de, Reitz, E., & Deković, M. (2014). Parents as moderators of longitudinal associations between sexual peer norms and Dutch adolescents' sexual initiation and intention. *Journal of Adolescent Health*, 55, 388–393. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2014.02.017>.
- Brown, J. D. (2000). Adolescents' sexual media diets. *Journal of Adolescent Health*, 27, 35–40. [https://doi.org/10.1016/S1054-139X\(00\)00141-5](https://doi.org/10.1016/S1054-139X(00)00141-5).
- Brown, J. D., & L'Engle, K. L. (2009). X-rated: Sexual attitudes and behaviors associated with U.S. early adolescents' exposure to sexually explicit media. *Communication Research*, 36, 129–151. <https://doi.org/10.1177/00936650208326465>.
- Brown, J. D., Halpern, C. T., & L'Engle, K. L. (2005). Mass media as a sexual super peer for early maturing girls. *Journal of Adolescent Health*, 36, 420–427. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2004.06.003>.

- Buhi, E.R., & Goodson, P. (2007). Predictors of adolescent sexual behaviour and intention: a theory-guided systematic review. *Journal of Adolescent Health*, 40, 4–21. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2006.09.027>.
- Crockett, L.J., Raffaelli, M., & Moilanen, K.L. (2003). Adolescent sexuality: behavior and meaning. In G.R. Adams & M. Berzonsky (red.), *Blackwell handbook of adolescence* (pag. 371–392). Malden: Blackwell.
- DiIorio, C., Pluhar, E., & Belcher, L. (2003). Parent-child communication about sexuality: a review of the literature from 1980–2002. *Journal of HIV/AIDS Prevention & Education for Adolescents & Children*, 5, 7–32. https://doi.org/10.1300/J129v05n03_02.
- Dittus, P.J., & Jaccard, J. (2000). Adolescents' perceptions of maternal disapproval of sex: relationship to sexual outcomes. *Journal of Adolescent Health*, 26, 268–278. [https://doi.org/10.1016/S1054-139X\(99\)00096-8](https://doi.org/10.1016/S1054-139X(99)00096-8).
- Doornwaard, S., Van den Eijnden, R.J.J.M., Overbeek, G., & Bogt, T.T. (2015). Differential developmental profiles of adolescents using sexually explicit internet material. *Journal of Sex Research*, 52, 269–281. <https://doi.org/10.1080/00224499.2013.866195>.
- Fisher, D.A., Hill, D.L., Grube, J.W., Bersamin, M.M., Walker, S., & Gruber, E.L. (2009). Televised sexual content and parental mediation: influences on adolescent sexuality. *Media Psychology*, 12, 121–147. <https://doi.org/10.1080/15213260902849901>.
- Graaf, H. de, Kruijer, H., Acker, J. van, & Meijer, S. (2012). *Seks onder je 25e. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2012*. Sex under 25. Sexual health of Dutch youth in 2012. Delft: Eburon.
- Graaf, H. de, Vanwesenbeeck, I., Woertman, L., & Meeus, W. (2011). Parenting and adolescents' sexual development in Western societies: a literature review. *European Psychologist*, 16, 21–31. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000031>.
- Hald, G.M., Kuyper, L., Adam, P.C., & Wit, J.B. (2013). Does viewing explain doing? Assessing the association between sexually explicit materials use and sexual behaviors in a large sample of Dutch adolescents and young adults. *The Journal of Sexual Medicine*, 10, 2986–2995. <https://doi.org/10.1111/jsm.12157>.
- Hald, G.M., Seaman, C., & Linz, D. (2014). Pornography and sexuality. In D.L. Tolman, L.M. Diamond, J.A. Bauermeister, W.H. George, J.G. Pfaus & M.L. Ward (red.), *Contextual approaches. APA handbook of sexuality and psychology*, (band 2, pag. 3–35). Washington: American Psychological Association.
- Hennessy, L.R., Bleakly, A., Fishbein, M., & Jordan, A. (2009). Estimating the longitudinal association between adolescent sexual behavior and exposure to sexual media content. *Journal of Sex Research*, 46, 586–596. <https://doi.org/10.1080/00224490902898736>.
- Hill, J.P., & Lynch, M.E. (1983). The intensification of gender-related role expectations during early adolescence. In J. Brooks-Gunn & A. Petersen (red.), *Girls at puberty: biological and psychosocial perspectives* (pag. 201–228). New York: Plenum.
- Hu, L., & Bentler, P.M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6, 1–55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>.
- Jaccard, J., Dittus, P.J., & Gordon, V.V. (1996). Maternal correlates of adolescent sexual and contraceptive behavior. *Family Planning Perspectives*, 28, 159–185. <https://doi.org/10.2307/2136192>.
- Jaccard, J., Dodge, T., & Dittus, P. (2002). Parent-adolescent communication about sex and birth control: a conceptual framework. *New Directions for Child and Adolescent Development*, (97), 9–42. <https://doi.org/10.1002/cd.48>.
- Kotchick, B.A., Shaffer, A., Miller, K.S., & Forehand, R. (2001). Adolescent sexual risk behavior: a multi-system perspective. *Clinical Psychology Review*, 21, 493–519. [https://doi.org/10.1016/S0272-7358\(99\)00070-7](https://doi.org/10.1016/S0272-7358(99)00070-7).
- Kreager, D.A., & Staff, J. (2009). The sexual double standard and adolescent peer acceptance. *Social Psychology Quarterly*, 72, 143–164. <https://doi.org/10.1177/019027250907200205>.
- Lehr, S.T., Dilorio, C., Dudley, W.N., & Lipana, J.A. (2000). The relationship between parent-adolescent communication and safer sex behaviors in college students. *Journal of Family Nursing*, 6, 180–196. <https://doi.org/10.1177/107484070000600206>.
- Lyons, H., Giordano, P.C., Manning, W.D., & Longmore, M.A. (2011). Identity, peer relationships, and adolescent girls' sexual behavior: an exploration of the contemporary double standard. *Journal of Sex Research*, 48, 437–449. <https://doi.org/10.1080/00224499.2010.506679>.
- Miller, B.C. (2002). Family influences on adolescent sexual and contraceptive behavior. *The Journal of Sex Research*, 39, 22–26. <https://doi.org/10.1080/00224490209552115>.

- Muthén, L. K., & Muthén, B. O. (2010). *Mplus user's guide: statistical analysis with latent variables*. Los Angeles, CA: Muthén & Muthén.
- Nathanson, A. I. (2002). The unintended effects of parental mediation of television on adolescents. *Media Psychology*, 4, 207–230. https://doi.org/10.1207/S1532785XMEP0403_01.
- Nathanson, A. I., Wilson, B. J., McGee, J., & Sebastian, M. (2002). Counteracting the effects of female stereotypes on television via active mediation. *Journal of Communication*, 52, 922–937. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2002.tb02581.x>.
- Owens, E. W., Behun, R. J., Manning, J. C., & Reid, R. C. (2012). The impact of Internet pornography on adolescents: a review of the research. *Sexual Addiction and Compulsivity*, 19, 99–122. <https://doi.org/10.1080/10720162.2012.660431>.
- Parkes, A., Wight, D., Hunta, K., Henderson, M., & Sargent, J. (2013). Are sexual media exposure, parental restrictions on media use and co-viewing TV and DVDs with parents and friends associated with teenagers' early sexual behaviour? *Journal of Adolescence*, 36, 1121–1133. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2013.08.019>.
- Peter, J., & Valkenburg, P. M. (2006). Adolescents' exposure to sexually explicit online material and recreational attitudes toward sex. *Journal of Communication*, 56, 639–660. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2006.00313.x>.
- Peter, J., & Valkenburg, P. M. (2010). Processes underlying the effects of adolescents' use of sexually explicit internet material: the role of perceived realism. *Communication Research*, 37, 375–399. <https://doi.org/10.1177/0093650210362464>.
- Sass, D. A., Schmitt, T. A., & Marsh, H. W. (2014). Evaluating model fit with ordered categorical data within a measurement invariance framework: a comparison of estimators. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 21, 167–180. <https://doi.org/10.1080/10705511.2014.882658>.
- Savin-Williams, R. C., & Diamond, L. M. (2004). Sex. In R. M. Lerner & L. Steinberg (red.), *Handbook of adolescent psychology* (pag. 189–231). New York: Wiley.
- Shulman, S., Scharf, M., Bohr, Y., Tuval-Mashiach, R., Hirsh, Y., & Faïans, M. (2017). Adolescent romantic competence and parenting attitudes. *Journal of Social and Personal Relationships*, 34, 594–614. <https://doi.org/10.1177/0265407516650760>.
- Valkenburg, P. M., Krcmar, M., Peeters, A. L., & Marseille, N. M. (1999). Developing a scale to assess three styles of television mediation: 'Instructive mediation,' 'restrictive mediation,' and 'social covieing'. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 43, 52–66. <https://doi.org/10.1080/08838159909364474>.
- Valkenburg, P. M., Piotrowski, J. T., Hermanns, J., & De Leeuw, R. (2013). Developing and validating the perceived parental media mediation scale: a self-determination perspective. *Human Communication Research*, 39, 445–469. <https://doi.org/10.1111/hcre.12010>.
- Vandenbosch, L., & Eggermont, S. (2013). Sexually explicit websites and sexual initiation: reciprocal relationships and the moderating role of pubertal status. *Journal of Research on Adolescence*, 23, 621–634. <https://doi.org/10.1111/jora.12008>.
- Ward, M. L., & Wyatt, G. E. (1994). The effects of childhood sexual messages on African-American and white women's adolescent sexual behavior. *Psychology of Women Quarterly*, 18, 183–201. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1994.tb00450.x>.
- Weaver, H., Smith, G., & Kippax, S. (2005). School-based sex education policies and indicators of sexual health among young people: a comparison of the Netherlands, France, Australia and the United States. *Sex Education*, 5, 171–188. <https://doi.org/10.1080/14681810500038889>.
- Wright, P. J. (2009). Sexual socialization messages in mainstream entertainment mass media: a review and synthesis. *Sexuality and Culture*, 13, 181–200. <https://doi.org/10.1007/s12119-009-9050-5>.
- Zillman, D., & Bryant, J. (1985). *Selective exposure to communication*. Mahwah: Erlbaum.

Prof. dr. Geertjan Overbeek is hoogleraar bij de programmagroep Preventieve Jeugdhulp en Opvoeding (PJO) van de Universiteit van Amsterdam.

Dr. Daphne van de Bongardt is universitair docent bij de afdeling Psychologie, Onderwijskunde, en Pedagogiek van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Dr. Laura Baams is universitair docent bij de afdeling Pedagogiek en Onderwijskunde van de Rijksuniversiteit Groningen.